

M A J K L O N D A Č I

ENGLJSKI PACIJENT

Prevela
Dijana Radinović

■ Laguna ■

Naslov originala

Michael Ondaatje

THE ENGLISH PATIENT

Copyright © 1992 by Michael Ondaatje

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

U sećanje na Skipa i Meri Dikinson

Kvintinu i Grifinu

*I Luizi Denis,
sa zahvalnošću*

„Većina vas se, uveren sam, seća tragičnih okolnosti smrti Džefrija Kliftona na Džilf Kebiru i potonjeg nestanka njegove žene Ketrin, što se dogodilo 1939. godine na ekspediciji u pustinju u potrazi za Zerzurom.

Ne mogu da započnem večerašnji sastanak a da ne izrazim duboku žalost povodom tih tragičnih događaja.

Večerašnje predavanje...“

*Iz zapisnika sa sastanka Geografskog društva
u novembru 194-, u Londonu*

SADRŽAJ

I. Vila	11
II. Na rubu propasti	35
III. Katkad plam	73
IV. Južni Kairo 1930–1938.	139
V. Ketrin	155
VI. Zatrpani avion	167
VII. <i>In situ</i>	189
VIII. Sveta šuma	213
IX. Pećina plivača	235
X. Avgust	271
Izrazi zahvalnosti	309

I
VILA

USPRAVLJA SE U bašti, gde je dotle radila, i zagleda se u daljinu. Osetila je da se vreme menja. Nov nalet vetra, viti-ca zvuka u vazduhu, i visoki čempresi se zanjišu. Okrene se i pođe uzbrdo ka kući, prebaci se preko niskog zida oseća-jući prve kapi kiše po golim rukama. Prođe kroz lođu i brzo uđe u kuću.

U kuhinji se ne zadržava, samo prođe kroz nju, pa se popne mračnim stepenicama i pođe dugačkim hodnikom na čijem se kraju vidi trougao svetlosti kroz otvorena vrata.

Ulazi u sobu koja je takođe vrt – sa drvećem i odrinama naslikanim po zidovima i tavanici. Na krevetu leži muškarac, tela izloženog povetarcu, koji polako okrene glavu ka njoj kad uđe.

Na svaka četiri dana pere mu pocrnelo telo, počevši od una-kaženih stopala. Pokvasi krpicu i iscedi je nad njegovim gle-žnjevima, pa ga pogleda kad čuje kako mrmlja i vidi kako se smeši. Opekotine su mu najgore iznad cevanica. Nisu ni modre. Sama kost.

Mesecima ga već neguje i dobro zna njegovo telo, usnuo penis nalik morskom konjiću, mršave uske kukove. Hristova bedra, pomisli. On je njen beznadežni svetac. Opružen je na leđima, nema jastuka, i gleda u lišće naslikano po tavanici, u krošnje i plavo nebo nad njima.

Sipa mu kalaminu* u pruge po grudima gde je manje izgoreo, gde sme da ga dotakne. Voli udolinu ispod njegovog poslednjeg rebra, taj greben od kože. Kad mu stigne do ramena, dune mu hladni dah u vrat, a on nešto promrmlja.

Šta?, pita ga prenuvši se iz misli.

Okrene ka njoj tamno lice sa sivim očima. Ona izvadi šljivu iz džepa, oljušti je zubima, izvadi košticu, pa mu stavi plod u usta.

On ponovo šapuće i budno srce mlade bolničarke što stoji kraj njega povlači kud mu misli blude, u onaj kladenac uspomena u koji je neprestano uranjao tih meseci što su prethodili njegovoj smrti.

Poneke priče koje čovek u sobi tiho pripoveda lete s mesta na mesto kao soko. Budi se u naslikanoj bašti okružen bujnim cvećem i granjem ogromnog drveća. Priseća se piknika, žene koja mu je ljubila delove tela sad spaljene do boje patlidžana.

Nedeljama sam bio u pustinji, a ne bih se setio da pogledam u mesec, kaže, kao što oženjen čovek danima ne pogleda u svoju ženu. To nije greh propusta, već znak preokupiranosti.

Oči su mu uprte u lice mlade žene. Ako pomeri glavu, njegov će pogled proći mimo nje u zid. Naginje se ka njemu. Kako si izgoreo?

Kasno je poslepodne. On se igra čaršavom, miluje ga savijenim prstima.

Srušio sam se u pustinju u plamenu.

---

* Losion za opekotine sa cink-oksikom. (Prim. prev.)

Pronašli su moje telo, pa su mi od šiba napravili korito i odvukli me preko pustinje. Bili smo u Peščanom moru,* povremeno prelazili preko suvih rečnih korita. Nomadi, vidiš. Beduini. Sleteo sam, a sam se pesak zapalio. Videli su me kako se go uspravljam u ognju. Kožna kaciga mi je gorela na glavi. Vezali su me remenjem u tom koritu, tom skeletu čamca, pa su me trkom vukli, stopala su oko mene tukla. Narušio sam spokoj pustinje.

Beduinima je vatra bila dobro znana. Znali su i za avione što su od 1939. padali s neba. Ponešto od njihovog oruđa i posuđa bilo je izrađeno od komada metala srušenih aviona i uništenih tenkova. Umeli su po zujanju da prepoznaju pogođeni avion i znali šta da uzimaju iz tih olupina. Mali zavrtanj iz pilotske kabine postajao je nakit. Ja sam možda bio prvi koji se živ podigao iz mašine u plamenu. Čovek sa zapaljenom glavom. Nisu znali kako se zovem. Ja nisam znao iz kog su plemena.

Ko si ti?

Ne znam. Stalno me to pitaš.

Kazao si da si Englez.

Uveče nikad nije dovoljno umoran da zaspi. Ona mu čita knjigu, koju god uspe da nađe u biblioteci u prizemlju. Sveća titra na stranici i na licu mlade bolničarke, a u to doba drveće i prizori što ukrašavaju sobu jedva da se naziru. On je sluša, guta njene reči kao vodu.

Ako je hladno, ona se pažljivo spusti na krevet pored njega. Ne sme ničim da ga pritisne jer će mu naneti bol, čak i svojim tananim ručnim zglobovima.

On ponekad ni u dva ujutru ne spava, zuri u mrak.

---

* Deo Sahare koji se prostire u Egiptu i Libiji. (Prim. prev.)

Osetio je oazu i pre nego što ju je ugledao. Miris tečnosti u vazduhu. Šuškanje. Palme i uzde. Potmuo zveket limenih posuda koji je odavao da su pune vode.

Uzeli su velike komade mekog platna, natopili ih uljem, pa mu njima obložili telo. Bio je pomazan.

Osećao je prisustvo ćutljivog čoveka što je sve vreme bio uz njega, miris njegovog daha kad bi se uveče, na svaka dva-deset četiri sata, nadvio nad njega da ga odmota i pregleda mu kožu po mraku.

Tako razotkriven, ponovo bi bio onaj go čovek što je stajao pored aviona u plamenu. Pokrili su ga slojevima sivog filca. Koji li ga je to sjajan narod pronašao, pitao se. Koja je to zemlja dala tako meke urme koje je čovek pokraj njega žvakao, pa mu ih iz svojih usta davao? Za to vreme koje je proveo s tim ljudima, nije mogao da se seti odakle je. Možda je, ko zna, bio neprijatelj protiv koga se borio iz vazduha.

Kasnije, u bolnici u Pizi, učinilo bi mu se da pored sebe vidi ono lice što je dolazilo svake noći i iz usta mu davalo sažvakane meke urme.

Tih noći nije bilo boja. Nije bilo priče ni pesme. Beduini bi se učitali kad bi se on probudio. Ležao je u visećoj mreži kao na oltaru i u svojoj taštini zamišljao da na stotine ljudi sedi oko njega, a možda ih je bilo samo dvojica, ona što su ga pronašla, strgla mu vatrenu kapu s rogovima. Njih je dvojicu poznavao samo po ukusu pljuvačke što je ulazila u njega zajedno sa urmom ili po batu ustrčalih koraka.

Sedela bi i čitala, knjigu bi prinela pod treperavu sveću. S vremena na vreme bacila bi pogled na hodnik vile koja je nekad bila ratna bolnica, gde je živela sa ostalim bolničarkama pre

---

nego što su ih sve, jednu po jednu, premestili kako se front pomerao na sever, a rat bližio kraju.

U ovom trenutku svog života bacila se na knjige kao na jedini izlaz iz svoje tamnice. Postale su polovina njenog sveta. Sedela je pogurena za noćnim stočićem i čitala o dečaku koji je učio da pamti svakojaki nakit i predmete na tacni, kog su slali od učitelja do učitelja – jedni su ga učili jeziku, drugi memorisanju, treći da se odupre hipnozi.

Knjiga joj je ležala na krilu. Shvatila je da više od pet minuta zuri u poroznu hartiju, u naborani vrh 17. strane koji je neko presavio da obeleži gde je stao. Prevukla je rukom preko njega da ga zagladi. Misao joj projuri kroz glavu kao miš preko tavana, kao leptirica kraj noćnog okna. Pogledala je u hodnik iako u vili San Điolamo niko više nije živeo, niko sem nje i engleskog pacijenta. U voćnjaku iznad kuće koji su preorale bombe posadila je dovoljno povrća da njih dvoje prežive, a iz grada je povremeno dolazio jedan čovek kome je u zamenu za ostale potrepštine davala sapun, posteljину i još ponešto što je ostalo u ovoj ratnoj bolnici. Za malo pasulja ili mesa. Čovek joj je bio ostavio dve flaše vina, pa bi svake noći, pošto bi legla pored Engleza, a on zaspao, svečano sebi natočila čašicu, odnela je za noćni stočić što je stajao tik uz pritvorena vrata, pa pijuckala čitajući već neku knjigu.

Stoga su knjige za Engleza, slušao je on pažljivo ili ne, imale rupe u radnji poput delova puta koje je odnela bujica, neki su događaji nedostajali kao da su skakavci izgrizli deo tapiserije, kao da je malter ispucao od bombi otpao preko noći s murala.

I vila koju su sad nastanjivali Englez i ona bila je nalik tome. U neke se sobe nije moglo ući od krša. Kroz rupu od granate mesečina i kiša prodirale su dole u biblioteku, gde je u jednom ćošku stajala večito skvašena naslonjača.

Što se tiče rupa u radnji, nije se zbog toga sekirala. Nije Englezu prepričavala izostavljena poglavlja. Prosto bi donela knjigu i kazala „devedeset šesta strana“ ili „sto jedanaesta strana“. I to je bio jedini uvod. Prinela je licu njegove šake i omirisala ih – u njima se još osećao vonj bolesti.

Ruke su ti ogrubele, kazao je.

Od korova, čkalja i kopanja.

Čuvaj se. Upozorio sam te na opasnosti.

Znam.

Onda je počela da čita.

Otac ju je naučio da miriše ruke. I pseće šape. Kad god bi ostao sam u kući sa psom, sagnuo bi se i pomirisao mu jastučice na šapi. Ovo je, kazao bi kao da je omirisao čašu konjaka, najlepší miris na svetu! Kakav buke! Silne priče s putovanja! Ona bi se tobož zgadila, ali pseće šape *jesu* bile čudo: nikad nisu mirisale na prljavštinu. Katedrala!, govorio je njen otac, bašta tog i tog, ona livada, leja s ciklamama – po mirisima se dalo naslutiti kud su sve te šape toga dana prošle.

Nešto šušnu na tavanu kao da je miš i ona ponovo podiže pogled s knjige.

Skinuli su mu s lica masku od trava. Dan pomračenja sunca. To su čekali. Gde se nalazio? Koja je to civilizacija što ume da predvidi vremenske prilike i pomračenja? U El Ahmaru ili El Abijadu, jer su oni sigurno iz nekog od severozapadnih pustinjskih plemena. Od onih što umeju da uhvate čoveka što je pao s neba, koji su mu pokrili lice maskom od upletene trske iz oaze. Sad je imao lik trave. Njegova najomiljenija bašta na svetu bio je vrt trava u Kjuu, boje tako nežne i raznolike, poput slojeva pepela na brdu.

Zagledao se u prizor u pomrčini. Dotad su ga već naučili da diže ruke i crpe snagu iz kosmosa, uvlači je u svoje telo kao što pustinja privlači avione. Nosili su ga na nosiljci od filca i granja. U sumraku pomračenog sunca pred očima su mu promicali nizovi flaminga.

Na koži je neprestano osećao meleme, ili mrak. Jedne noći učini mu se da negde visoko čuje zvon staklića na vetru. Zvuk je posle nekog vremena utihnuo, a on je utonuo u san žudeći za njim, za tim zvukom nalik otegnutom krikui neke ptice, flaminga možda, ili male pustinjske lisice, koju je jedan beduin držao u napola zašivenom džepu burnusa.*

Dok je sutradan ponovo ležao pokriven filcom, do njega opet dopre onaj staklasti zvuk. Glas iz mraka. U suton su ga otkrili, pa je video kako mu se primiče ljudska glava na tabli, a onda je shvatio da to neki čovek nosi ogromnu obramicu s koje su, o užetu i žici raznih dužina, visile na stotine bočica. Čovek se kretao obavijen tom staklenom zavesom kao da je deo nje.

Ta ga je prilika najviše podsećala na one crteže arhandela koje je kao školarac pokušavao da precрта, nikad ne uspevši da dokuči kako na jednom telu može da ima mesta za takva mišićava krila. Čovek se kretao dugim sporim koracima, tako glatko da su se bočice jedva micale. Stakleni talas, arhandeo, svi oni melemi u bočicama topli od sunca, pa kad bi mu ih naneli na kožu, činilo se da su zagrejani naročito za neku ranu. Iza njega se prelivalo svetlo – plave i druge boje poigravale su u sumaglici i na pesku. Tiho zveckanje stakla, šarolike boje, kraljevski hod i njegovo suvo, tanko lice nalik pušci.

Staklo je izbliza bilo grubo i peskirano, staklo koje je izgubilo uglađenost. Svaka je bočica imala majušni čep, koji

---

* Dug, širok beduinski ogrtač s kapuljačom. (Prim. prev.)

je čovek vadio zubima i držao ga među usnama dok bi mešao sadržinu jedne bočice s drugom, a i drugi bi mu čep bio u zubima. Stao je iznad položenog spaljenog tela sa svojim krilima, pobo dva štapa duboko u pesak, spustio na njih obranicu dugu dva metra, pa se odmakao oslobođen jarma. Izašao je iz svog dućana. Prišao je izgorelom pilotu i kleknuo, pa mu položio hladne ruke na vrat i tu ih zadržao.

Poznao ga je svako na karavanskoj ruti od Sudana do Gize, gore na severu, na Četrdesetodnevnom putu. Susretao se s karavanima, trgovao začinima i pićem, i kretao se od oaze do oaze ili logora uz vodu. Taj lekar-trgovac, kralj melema, mirisa i panaceja, taj krstitelj, probijao se kroz peščane oluje u svom ogrtaču od bočica i sa čepićima u ušima, te je i sam ličio na bočicu. Ušao bi u logor i pred bolesnika postavio zastor od bočica.

Klečao je pored izgorelog čoveka. Spojio je tabane u zdelicu, pa se naginjao da uzme određene bočice i ne osvrćući se. Kako bi koju otvorio, iz nje bi se raširio miris. Bio je tu miris mora. Miris rđe. Pa indiga. Mastila. Rečnog mulja, udi-kovine, formalina, parafina, etra. Haotična navala mirisa. U daljini su neke kamile blejale osetivši ih. Čovek stade da mu utrljava zelenocrnu pastu u grudni koš. Bila je to mlevena paunova kost, za koju se trampio u nekoj medini na zapadu ili na jugu – najmoćniji melem za kožu.

VRATA IZMEĐU KUHINJE i razrušene kapele vodila su u ovalnu biblioteku. Prostor je unutra delovao bezbedno sem velike rupe u zidu, u visini portreta, koju je pre dva meseca probila granata u minobacačkom napadu na vilu. Ostatak prostori- je se prilagodio toj rani, prihvatao je čudi vremena, večer- nje zvezde, pesmu ptica. U njoj su bili sofa, klavir prekriven sivim čaršavom, preparirana medveđa glava i visoke zidne police pune knjiga. Police najbliže probijenom zidu ulegle su se od kiše, koja je udvostručavala težinu knjiga. U biblio- teci je ponekad i sevalo, munja bi se rasula preko pokrive- nog klavira i tepiha.

U dnu su bila zatarabljena balkonska vrata. Da su bila otvorena, mogla bi iz biblioteke da izađe pravo na lođu, pa da se kraj kapele spusti niz trideset šest pokajničkih stepenika do nekadašnje livade, sad razrovane od fosfornih bombi i eksplozija. Nemačka vojska minirala je mnoge kuće iz kojih se povukla, pa je većina nepotrebnih prostorija, kao što je ova, bila zapečaćena zarad sigurnosti, vrata su zakucana za okvir.

Znala je za te opasnosti kad se uvukla u biblioteku, kro- čila u njenu popodnevnu tminu. Stajala je odjednom svesna svoje težine na patosu, pomislivši kako je verovatno dovoljna da aktivira neki mehanizam, ako ga tu ima. Stopala joj u prašini. Jedina svetlost dopirala je kroz nazubljenu rupu od granate što je zjapila ka nebu.

Izvukla je *Poslednjeg Mohikanca*, koji je zakrckao kao da ga otkida od neke celine, i obradovala se kad je čak i u tom polumraku na ilustraciji na koricama ugledala jezero i nebo boje akvamarina i Indijanca u prvom planu. A onda se, kao da u sobi ima nekog koga ne želi da uznemiri, povukla unatraske, gazeći po svojim stopama, zarad bezbednosti, a i iz neke svoje igre, da izgleda kako je ušla unutra, a onda je njeno telo nestalo. Zatvorila je vrata i vratila pečat upozorenja na mesto.

Sela je u prozorsku nišu u sobi engleskog pacijenta. S jedne njene strane bili su oslikani zidovi, dolina sa druge. Otvorila je knjigu. Stranice su se slegle u kruti talas. Osećala se kao Robinson Kruso, koji je pronašao knjigu što ju je voda izbacila na obalu, gde se osušila. *Priповest iz 1757. godine*. Ilustrovao Nj. K. Vajat. Kao u svim najboljim knjigama, i u ovoj je bila važna stranica sa spiskom ilustracija opisanih u jednom retku.

Zašla je u priču znajući da će iz nje izaći sa osećajem da je uronila u tuđe živote, u zaplete što sežu dve decenije unazad, tela punog rečenica i detalja, kao da se budi iz sna pritisnuta bremenom neupamćenih snova.

Njihov mali italijanski grad u brdima, predstraža severozapadnoj ruti, bio je pod opsadom više od mesec dana, a baražna vatra bila je uperena u dve vile i manastir okružen jabučnjacima i šljivicima. Jedna je bila vila Mediči, u kojoj su živeli generali. Malo iznad nje bila je vila San Đirolamo, nekadašnji ženski samostan koji je zbog svojih zidina kao u zamka bio poslednje uporište nemačke vojske. U nju je bilo smešteno stotinu vojnika. Kad su granate počele da razvaljuju gradić kao ratne brodove na moru, vojnici su iz šatora u voćnjaku prešli u sad krcate sobe starog samostana. Delovi

---

kapele su razneti. I drugi sprat vile urušio se ponegde od eksplozija. Kad su saveznici konačno zauzeli zgradu i pretvorili je u bolnicu, zatvorili su stepenice što su vodile do drugog sprata iako su se deo odžaka i krov još držali.

Ona i Englez su insistirali da ostanu tu kad su ostale bolničarke i pacijenti prebačeni na bezbednije mesto na jugu. Za to vreme bilo im je veoma hladno jer nije bilo struje. Neke sobe okrenute ka dolini uopšte nisu imale zid. Otvorila bi vrata i ugledala samo skvašen krevet gurnut u ćošak i prekriven lišćem. Sa vrata je pucao pogled na krajolik. Neke su sobe pak postale otvoreni ptičarnici.

Stepenište je ostalo bez donjih basamaka u požaru koji su vojnici podmetnuli pre nego što su pobjegli. Otišla je u biblioteku, uzela dvadesetak knjiga, pa ih prikucala za pod i jedne za druge, te tako napravila prva dva stepenika. Većina stolica poslužila je za ogrev. Naslonjača u biblioteci je ostala zato što je većito bila mokra, natapali su je večernji pljuskovi što su prodirali kroz rupu od granate. Tog aprila 1945. od vatre se spaslo samo ono što je bilo mokro.

A i krevet je tek poneki ostao. Najviše je volela da se kao nomad šeta po kući sa slamaricom ili visećom ležaljkom, pa je ponekad spavala u sobi engleskog pacijenta, a ponekad u hodniku, u zavisnosti od temperature, vetra ili svetlosti. Ujutru bi smotala slamaricu u kotur i uvezala je kanapom. Sad je otoplilo, pa je otvarala više prostorija, vetrila mračne budžake, puštala da se vlaga suši na suncu. Ponekih noći otvarala je vrata i spavala u sobama bez zidova. Legla bi na slamaricu uz sam kraj sobe, okrenula se ka zvezdama i oblacima što su plovili nebom, budila se od praska gromova i munja. Imala je dvadeset godina i u to vreme bila je šašava i nesmotrena, nije marila za bezbednost niti hajala za opasnosti možda minirane biblioteke i gromova što bi je prenuli

iz sna. Posle hladnih meseci tokom kojih je bila zatvorena u mračne, zaklonjene prostorije uhvatio ju je nemir. Ulazila je u sobe koje su vojnici opoganili, u sobe u kojima su ložili nameštaj. Očistila ih je od lišća, govana i mokraće, izbacila spaljene stolove. Živela je kao skitnica dok je u drugoj sobi engleski pacijent počivao u svom krevetu kao kralj.

Kuća je spolja izgledala razoreno. Spoljašnje stepenište gubilo se u vazduhu na pola puta, ograda mu je visila. Žive- li su relativno bezbedno od onoga što bi se našlo. Sveću su palili samo noću, kad se mora, zbog razbojnika koji su pustošili sve pred sobom. Štitilo ih je samo to što je vila liči- la na razvaline. Ona se ipak, ni dete ni žena, u njoj osećala bezbedno. Posle svega što je preživela tokom rata, postavila je sebi neka pravila. Neće više ni od koga primati naređenja niti će izvršavati nikakvu dužnost zarad opšteg dobra. Sta- raće se samo o izgorelom pacijentu. Čitaće mu i kupaće ga i davaće mu morfijum – jedinu je komunikaciju sa njim imala.

Radila je u voćnjaku i povrtnjaku. Iz razrušene kapele uzela je raspeće od dva metra i postavila ga u leje kao strašilo, okačivši o njega prazne konzerve sardine, što su klopotale i zvečale kako bi ih vetar zaneo. U vili bi preko krša došla do niše osvetljene svećom u kojoj je stajao njen uredno spako- van kofer. U njemu je malo šta bilo sem pisama, smotuljka odeće i metalne kutije s medicinskim priborom. Raščistila je tek male delove vile, a sve je to mogla da spali ako poželi.

Ukresala je šibicu u mračnom hodniku i prinela palidrvce fitilju sveće. Svetlo joj se podiže na ramena. Na kolenima je. Spušta ruke na butine i udiše miris sumpora. Zamišlja da udiše i svetlost.

Odmakne se metar unazad, pa belom kredom nacрта kva- drat na patosu. Ponovo se odmiče, crta još kvadrata, pravi

---

piramidu od njih, jedan, pa dva, pa jedan, levom se rukom oslanja o pod, glava joj je pognuta, lice ozbiljno. Odmiče se sve dalje od svetla. Potom se navali na pete, pa se podigne u čučanj.

Stavlja kredu u džep haljine. Ustaje, pa hvata široke skute i veže ih oko struka. Iz drugog džepa vadi komadić metala, pa ga baci ispred sebe da padne tik iznad najdaljeg kvadrata.

Skače, udara nogama o pod, senka joj se iza nje izvija u dugačkom hodniku. Brza je, patike joj lete po brojevima koje je upisala u svaki kvadrat, doskoči na jednu nogu, pa na obe, pa opet na jednu i sve tako dok ne stigne dok poslednjeg kvadrata.

Sagne se i dohvati onaj metal, pa ostane u tom položaju, nepomična, skuti joj i dalje zadignuti iznad bedara, ruke joj opuštene vise, zadihana je. Duboko udahne, pa ugasi sveću.

Sad je u mraku. Oseća se samo miris dima.

Skoči uvis i u letu se obrne na drugu stranu, a onda još brže poleti sad mrklim hodnikom, ponovo skače po kvadratima za koje zna da su tu, patike joj tuku i lupaju po mračnom podu – zvuci se razležu po najdaljim zakucima napuštene italijanske vile, napolje ka mesecu i krševitom klancu što u polukrugu opasuje zgradu.

Izgoreli čovek ponekad noću čuje potmulu tutnjavu u zgradi. Pojača slušni aparat, ali i dalje ne može da dokuči kakva je to lupa niti da je igde smesti.

Uzima beležnicu sa stočića pored njegovog kreveta. To je zapravo knjiga koju je poneo sa sobom iz vatre – Herodotova *Istorija* u koju je on štošta dodavao, lepio stranice isečene iz

drugih knjiga i unosio svoja zapažanja, i sve to ugnezdio u Herodotov tekst.

Počinje da čita njegov sitan, kvrgav rukopis.

U južnom Maroku duva vihor *adžedž*, od kog se felasi* brane noževima. Ima i *afriko*, koji ponekad stigne čak do Rima. *Alm*, jesenji vetar iz Jugoslavije. *Arifi*, zvan još i *aref* ili *rifi*, što žeže silnim jezicima. To su stalni vetrovi što žive u sadašnjem vremenu.

Ima i drugih, nestalnijih vetrova što menjaju pravac, što mogu da obore i konja i jahača, pa se okrenu i zaduvaju na suprotnu stranu. *Bist roz* besni Avganistanom stotinu sedamdeset dana i zatrpava čitava sela. Tu je suv vruć *gibli* što duva iz Tunisa, valja se i valja i ljudima unosi nervozu. *Habub* – sudanska peščana oluja što se odeva u jarkožute zidove od hiljadu metara i donosi za sobom kišu. *Harmatan* koji duva ka Atlantiku, pa se utopi u njemu. *Imbat*, morski lahor u severnoj Africi. Ima vetrova što samo uzdišu ka nebu. Noćnih peščanih oluja što stižu sa zimom. *Kamsin*, peščana oluja u Egiptu što duva od marta do maja, nazvana po arapskoj reči za „pedeset“ jer duva pedeset dana – deveto zlo egipatsko. *Datu* duva s Gibraltara i donosi mirise.

Tu je i ---, tajni pustinjski vetar čije je ime obrisao jedan kralj kome je sin u njemu stradao. I *nafat*, olujni vetar iz Arabije. *Mezar-ifulusen* – silovit i hladan jugozapadnjak koji Berberi nazivaju „onaj koji čerupa kokoške“. *Bešabar*, crn i suv severoistočnjak s Kavkaza, „crni vetar“. *Samijel* iz Turske, „otrov i vetar“, kojim se često koriste u borbi. A tu su i drugi

---

* Zemljoradnici, seljaci u arapskom svetu i severnoj Africi. (Prim. prev.)

„otrovni vetrovi“, *simum* iz severne Afrike i *solano*, koji kida i nosi latice retkog bilja što izaziva vrtoglavicu.

Tu su i drugi, lokalni vetrovi.

Valjaju se po tlu kao bujica. Ljušte farbu, obaraju telefonske stubove, nose kamenje i glave kipova. *Harmatan* duva preko Sahare pun crvene prašine, prašine kao oganj, kao brašno, zavlrače se u zatvarače pušaka i kočice ih. Pomorci su taj crveni vetar nazivali „morem mraka“. Magle crvenog peska iz Sahare stizale bi daleko na sever, čak u Kornvol i Devon, i izazivale silne blatne pljuskove za koje su ljudi mislili da je krv. „Hiljadu devetsto prve često se izveštavalo o krvavim kišama širom Španije i Portugalije.“

U vazduhu uvek ima na milione tona prašine, kao što u zemlji ima na milione kubika vazduha, a u samom tlu ima više živih bića (crva, buba i podzemnih stvorenja) nego što ih pase i živi na površini. Herodot beleži da je *simum* progutao brojne vojske da ih niko više nikad ne vidi. Jedan se narod „toliko rasrdio na taj zli vetar da mu je objavio rat i izašao u punom borbenom poretku samo da bi ih on smesta sasvim zatrpao.“

Peščane oluje u tri oblika. Vrtlog. Stub. Zid. Kod prvog, horizont se sasvim izgubi. Kod drugog te okruže „razigrani džini“. Treći, zid, „ima boju bakra. Priroda kao da gori“.

Podigne pogled s knjige i vidi ga da je gleda. On počne da priča u tmuni.

Beduini su me s razlogom održavali u životu. Mogao sam im, vidiš, biti od koristi. Neko je tamo pretpostavio da imam neke veštine kad mi se avion srušio u pustinju. Ja sam čovek koji ume da prepozna bezimen grad po njegovom skeletu na mapi. Oduvek sam u sebi imao more informacija. Ja sam

---

čovjek koji će, ostanem li sam u nečijoj kući, otići do police s knjigama, izvući neku knjigu i upiti je. Tako u nas ulazi istorija. Znao sam mape morskog dna, mape što su prikazivale slabosti u Zemljinoj kori, karte puteva krstaša ucrtane na pergamentu.

I stoga sam poznavao njihovu zemlju pre nego što sam pao među njih, znao sam kad je Aleksandar u davna vremena njome hodio, iz ovog ili onog razloga ili iz pohlepe. Poznavao sam običaje nomada opčinjenih svilom ili bunarima. Jedno je pleme celu dolinu obojilo u crno da bi povećalo odavanje toplote i time mogućnost kiše, i gradilo je visoke građevine da rasparaju oblake. Bilo je plemena koja su čim bi vetar zaduavao upirala dlanove ka njemu. Koja su verovala da, urade li to u pravom času, mogu da skrenu oluju na drugi kraj pustinje, ka nekom drugom, manje voljenom plemenu. Oluje su stalno gutale čitava plemena, koja su odlazila u istoriju usta punih peska.

U pustinji se lako gubi osećaj za granice. Kad sam s neba pao u pustinju, u one žute dolje, mislio sam samo moram da napravim splav... moram da napravim splav.

I tu, iako sam bio u suvom pesku, znao sam da sam među narodom s vode.

Na Tasiliju sam viđao crteže po stenama iz vremena kad su saharski narodi u trščanim čunovima lovili vodenkonje. U vadiju Suri video sam pećine pune crteža plivača. Tu je nekad bilo jezero. Mogao sam da im ga nacrtam na zidu pećine. Mogao sam da ih povedem do njegove obale od pre šest hiljada godina.

Pitaj bilo kog moreplovca koje je najstarije poznato jedro, i on će ti opisati trapezasto jedro sa jarbola trščane barke sa pećinskih crteža u Nubiji. Iz predinastičkog doba. I danas u pustinji pronalaze harpune. To su bili ljudi s vode. Čak i

---

današnji karavani liče na reku. Voda je, međutim, danas ovde stranac. Voda je prognanik, nošena u kantama i čaturama, duh između šaka i usta.

Dok sam bio izgubljen među njima, ne znajući tačno gde sam, dovoljno mi je bilo samo ime nekog malog grebena, lokalni običaj, delić neke praistorijske životinje, i mapa sveta bi legla na mesto.

Šta je većina nas znala o tim delovima Afrike? Vojske Nila kretale su se tamo-amo, po bojištu što je sezalo hiljadu i trista kilometara u pustinju. Tenkovi vipeti, blenhajm bombarderi srednjeg dometa. Dvokrilni lovci gladijatori. Osam hiljada vojnika. Ali ko je bio neprijatelj? Ko su ovde bili saveznici – na plodnoj zemlji Kirenajke, u slanim močvarama El Agejla? Cela je Evropa vodila ratove u severnoj Africi, u Sidi Rezegu, u Baguu.

Pet su ga dana Beduini vukli za sobom pokrivenog, u mraku. Ležao je u platnu natopljenom uljem. A onda je temperatura naglo spala. Dospeli su do klanca okruženog visokim crvenim liticama, pridružili se svom pustinjskom plemenu s vode što se prelivalo i klizilo po pesku i kamenju, plave im se haljine zibaju poput mleka, lepršaju kao krila. Svukli su s njega meku tkaninu koja mu se slepila za telo. Nalazio se u proširenoj utrobi kanjona. Visoko nad njima, mišari su se, kao i pre hiljadu godina, obrušavali u klanac u kom su se utaborili.

Ujutru su ga odveli na kraj dubokog klanca. Ljudi oko njega sad su glasno govorili. Njihov mu govor odjednom posta razumljiv. Tu je zbog zakopanog oružja.

Odneli su ga do nečega pokrivenih očiju i lica, pa ga uhvatili za ruku i ispružili je možda metar od njega. Toliki

---

prevaljeni put zarad tog pokreta od jednog metra. Da se sagne i s namerom dodirne nešto. Ruku su mu i dalje držali raširenog dlana okrenutog nadole. Dodirnuo je cev STEN automata i ruka ga pusti. Glasovi načas utihnuše. Dovedi su ga ovamo da im protumači oružje.

– Dvanaestmilimetarski mitraljez bređa. Iz Italije.

Povukao je zatvarač, gurnuo prst i uverio se da nema metka, zatvorio ga, pa povukao obarač. *Bam.* – Čuveno oružje – promrmljao je. Pomerili su ga napred.

– Francuski šatelro od sedam i po milimetara. Puškomi-traljez iz devetsto dvadeset četvrte.

– Nemački MG-15, sedam zarez devedeset dva milime-tra, avionski mitraljez.

Nosili su ga od oružja do oružja. Poticalo je iz različitih perio-da i brojnih zemalja, pravi muzej u pustinji. Prešao bi rukom preko kundaka i okvira ili opipao nišan. Kazao bi koje je, pa bi ga odneli dalje. Osam su mu oružja uručili. On bi naglas izgovarao kako se koje zove, na francuskom, pa na jeziku plemena. Ali šta je to njima značilo? Možda ih i nije zani-mao naziv oružja, već zna li on koje je koje.

Ponovo su ga uhvatili za članak, pa mu gurnuli ruku u sanduk s municijom. U drugom sanduku s desne strane ponovo je bila municija, ovog puta meci kalibra sedam mili-metara. Potom i drugi.

Kad je bio mali, odrastao je uz tetku, koja bi u bašti po travi raširila špil karata okrenutih nadole i učila ga da igra igru memorije. Svaki igrač naizmenično okreće po dve karte kako bi ih upamtio i naposletku pronalazio parove. To je bilo u nekom drugom svetu, sa rečicama punim pastrmki i cvr-kutom ptica koji bi prepoznao samo delić kad bi čuo. U svetu u kome je sve imalo svoje ime. A sad, pokriven maskom od

---

vlati trava, uzeo je patronu, pa naveo nosače do određenog oružja, ubacio metak, povukao zatvarač, uperio pušku uvis i opalio. Prasak se mahnito prolamao kanjonom. „Jer odjek je duša glasa koji oživi u praznini.“ Taj je stih u jednoj engleskoj bolnici napisao čovek kog su smatrali mračnim i ludim. A evo njega sad ovde u pustinji, potpuno zdravog razuma, bistre glave, kako otvara karte, s lakoćom ih sparuje, smeši se tetki, i svaku uspešno spojenu kombinaciju ispaljuje u vazduh, a nevidljivi ljudi oko njega počеше polako da kliču na svaki hitac. Okrenuo se na jednu stranu, pa se vratio do brede na čudnoj ljudskoj nosiljci, u pratnji čoveka koji je nožem urezivao istovetne oznake na sanduk s municijom i odgovarajućim oružjem. Uživao je u tome – u kretanju i klicanju posle samovanja. Svojim je umećem uzvraćao uslugu ljudima koji su ga spasli upravo s tim ciljem.

Bilo je sela u koja će s njima odlaziti u kojima uopšte nema žena. Njegovo se znanje kao merilo vrednosti prenosi od plemena do plemena. Plemena sačinjena od osam hiljada pojedinaca. Svako ima svoje običaje i svoju muziku. Najčešće pokrivenog lica, sluša pleme Mzina kako pesmom priziva kišu i podvriskuje, pleše *dahiju*, svira u frule, kojima se upozorava na opasnost, u dvojnice *makruna* (jedna cev sve vreme monotono bruji). A onda u teritoriju lira sa pet struna. U selo ili oazu preludijuma i interludijuma. Tapšanje. Antifonijski ples.

Vid mu povrate tek pošto sunce zađe, i tad može da vidi ljude koji su ga zarobili i spasli. Sad zna gde je. Jednim plemenima crta mape što sežu izvan njihovih granica, a drugima objašnjava mehanizam oružja. Svirači sede kraj vatre, preko puta njega. Naleti vetra raznose zvuke lire *simsimije*. Ili ih teraju ka njemu preko plamenova. Neki dečak igra, i na tom

svetlu on je nešto najpoželjnije što je ikad video. Uska mu ramena bela kao papirus, znojav stomak mu se cakli na vatri, golotinja mu kao smeđa munja sevne kroz razreze na plavom platnu kojim je zavodljivo pokriven od vrata do gležanja.

Okružuje ih mračna pustinja kojom bez reda prolaze oluje i karavani. Oko njega su uvek tajne i opasnosti, kao onda kad je obnevideo pomerio ruku, pa se posekao na dvoseklu britvu u pesku. Ponekad ne zna je li to san, posekotina tako glatka da ga uopšte ne boli, pa mora da obriše krv o lobanju (lice još ne sme da dira) kako bi zarobiteljima skrenuo pažnju na ranu. Ovo selo bez žena gde su ga doveli u potpunoj tišini, ili onih čitavih mesec dana kad nije video mesec. Je li to umislio? Je li to sanjao obavijen nauljenim platnom, filcom i mrakom?

Prolazili su kraj izvora u kojima je voda ukleta. Ponegde su na otvorenom prostoru bili skriveni gradovi, pa je čekao da raskopaju pesak i prodru do zatrpanih soba, ili do skrovišta vode. A čista lepota onog nevinog dečaka što je igrao, nalik glasu malog horiste, što je pamtio kao najčistiji zvuk, nalik najbistrijoj reci, najprozirnijim morskim dubinama. Ovde u pustinji, koja je nekad bila more gde ništa nije bilo privezano niti stalno, sve se leluja – poput haljine na dečaku koji kao da je uranjao u okean ili izranjao iz njega, oslobađao se svoje plave posteljice. Dečak koji se uzbuđuje, genitalije mu sevaju na vatri.

Vatra se potom zaspe peskom, dim se razilazi oko njih. Instrumenti biju u ritmu bila ili kiše. Dečak pruža ruku preko zgasle vatre da stiša frule. Nema više dečaka, nema koraka kad ode. Samo pozajmljene prnje. Jedan čovek otpuzi da sakupi seme što je palo na pesak. Donosi ga belom tumaču oružja i spušta mu ga u ruke. U pustinji se samo voda slavi.

---

* * *

Stoji kod umivaonika, grčevito ga steže, gleda u omalterisani zid. Poskidala je sva ogledala i sklonila ih u jednu praznu sobu. Drži se za umivaonik i pomera glavu tamo-amo, pomiče senku. Kvasi ruke, pa ih provlači kroz kosu sve dok je sasvim ne pokvasi. To je rashladi, a i sviđa joj se kad izađe napolje, pa je povetarac zapahne, zbriše grmljavinu.

II
NA RUBU PROPASTI

ČOVEK SA ZAVIJENIM rukama bio je u vojnoj bolnici u Rimu duže od četiri meseca kad je sasvim slučajno čuo za izgorelog pacijenta i bolničarku, čuo njeno ime. Na vratima se okrenuo i vratio do grupice lekara kraj kojih je upravo prošao, da se raspita gde je ona. Već dugo se tu oporavljao i znali su da je povučen čovek. Ali sad im se obratio, upitao ih za bolničarku, i to ih je iznenadilo. Za sve to vreme uopšte nije progovarao, komunicirao je rukama i grimasama, tu i tamo se osmehnuo. Nije im kazao ništa, čak ni svoje ime, samo je napisao svoj registarski broj, po kome se videlo da je iz savezničke vojske.

Proverili su njegov status i dobili potvrdu iz Londona. Na sebi je imao silne poznate ožiljke. I stoga su se doktori vratili do njega, klimali glavom na njegove zavoje. To je ipak slavna ličnost, i želi tišinu. Ratni heroj.

Tako se osećao najbezbednije. Kad ne bi otkrivao ništa. Bilo da su mu prilazili blago, lukavo ili s noževima. Više od četiri meseca ni reč nije izustio. U njihovom prisustvu bio je krupna zverka, a na rubu propasti kad su ga tu doveli i redovno mu davali morfijum zbog bolova u šakama. Sedeo bi u naslonjači u mraku, posmatrao reku pacijenata i bolničarki kako promiču pored njega, idu po odeljenjima i spremištima.

No sad kad je prošao pored grupe lekara u hodniku, čuo je to žensko ime, pa je zastao i vratio se do njih i upitao u

---

kojoj tačno bolnici ona radi. Kazali su mu da je to nekadašnji samostan koji je bila zauzela nemačka vojska, a koji su saveznici nakon opsade pretvorili u bolnicu. U brdima severno od Firence. Gotovo je sasvim razrušen u granatiranju. Nije bezbedan. To je bila samo privremena poljska bolnica. Ali bolničarka i pacijent odbili su da odu.

Zašto ih niste primorali da odu?

Tvrдила je da je pacijent previše slab da se transportuje. Mogli smo, naravno, bezbedno da ga prebacimo odatle, ali danas se nema vremena za raspravu. I sama je bila u prilično lošem stanju.

Je li ranjena?

Nije. Možda blago sluđena. Trebalo je da je pošalju kući. No nevolja je u tome što je rat ovde gotov. Ne možeš više nikog ni na šta da nateráš. Ranjenici sami napuštaju bolnicu. Vojnici odlaze bez dozvole pre nego što ih pošalju kući.

Koja je to vila?, upitao je.

Ona za koju se priča da ima duha u vrtu. San Đirolamo. Pa, devojka ima svog duha, izgorelog pacijenta. Ima on lice, ali je neprepoznatljivo. Svi su mu nervi stradali. Možeš šibicom da mu predeš preko lica, a njemu se izraz neće promeniti. Mrtvo je.

Ko je on?, upita.

Ne znamo kako se zove.

Neće da priča?

Lekari se nasmejaše. Ma ne, priča on, priča taj sve vreme, samo ni sam ne zna ko je.

Otkud je došao?

Doneli su ga beduini iz oaze Siva. Onda je neko vreme bio u Pizi, a potom... Njegovu pločicu sa imenom verovatno nosi neki Arapin. Sigurno će je prodati, pa ćemo je jednog dana dobiti, a možda je i neće nikad prodati. To je moćna

---

amajlija. Koji god pilot da se sruši u pustinji, nijedan se ne vrati sa identifikacijom. I eno ga sad u toj toskanskoj vili, a devojka neće da ga ostavi. Neće pa neće. Saveznici su tamo bili smestili stotinu ranjenika. Pre toga je bila poslednje uporište Nemaca, držao ju je jedan manji odred. Neke su sobe oslikane, svaka u drugačije godišnje doba. Ispred vile je klanac. Nalazi se u brdima, na tridesetak kilometara od Firence. Naravno, trebaće ti propusnica. Verovatno možemo da nađemo nekog da te odveze. Tamo je još jezivo. Pocrkala stoka. Ustreljeni konji napola pojedeni. Ljudi naglavce povešani o mostove. Poslednje strahote rata. Krajnje nebezbedno. Inženjerci još nisu bili tamo da razminiraju. Nemci su pri povlačenju svuda sejali mine. Užasno mesto za bolnicu. Smrad mrtvih je najgori. Mora dobro da napada sneg da se ova zemlja očisti. I trebaju nam gavranovi.

Hvala.

Izašao je iz bolnice na sunce, na svež vazduh, prvi put posle više meseci, iz soba obasjanih zelenim svetlom koje je doživljavao kao staklo. Stajao je tamo i upijao sve, svačiju strku. Najpre mi, pomislio je, trebaju cipele s gumenim đonom. Treba mi *gelato*.*

U vozu od drmusanja nije mogao da zaspi. Ljudi u kupeu su pušili. Glava mu je udarala o prozor. Svi su bili u crnoj odeći, a vagon kao da je goreo od silnih upaljenih cigareta. Zapazio je da se ljudi oko njega krste kad god voz prođe pokraj groblja. *I sama je bila u prilično lošem stanju.*

Gelato je za krajnike, setio se. Išao je sa devojčicom i njenim ocem da joj izvade krajnike. Samo je pogledala odeljenje puno dece i glat odbila. To tako krotko i milo dete najednom

---

* Ital.: sladoled. (Prim. prev.)

se uzjogunilo, zainatilo. Niko njoj neće vaditi ništa iz grla iako su joj savetovali da to uradi. Živeće sa tim, ma šta to bilo. On i dalje pojma nije imao šta su to krajnici.

Nikad mi nisu takli glavu, pomislio je, baš čudno. Najgore je bilo onda kad je počeo da zamišlja šta će mu sledeće uraditi, šta će sledeće odseći. Tad bi uvek pomišljao na glavu.

Nešto šušnu na tavanu kao da je miš.

Stajao je s prtljagom u dnu hodnika. Spustio je torbu na pod i mahnuo u mraku gdege obasjanom svećama. Nije se čuo bat koraka kad se uputio ka njoj, nikakav zvuk po podu, i to ju je iznenadilo, bilo joj je nekako prisno i utešno to što može bešumno da uđe u skrovit svet njen i engleskog pacijenta.

Dok je hodao dugačkim hodnikom, svetiljke su bacale njegovu senku napred, ispred njega. Ona podiže fitilj u uljanici da poveća krug svetlosti oko sebe. Sedela je nepomično s knjigom na krilu kad joj je prišao i čučnuo pored nje poput strica, čike.

– Kaži mi šta su krajnici.

Uprla je oči u njega.

– Često se setim kako si izjurila iz one bolnice sa dva odrasla muškarca za sobom.

Klimnula je glavom.

– Je li ti pacijent ovde? Smem li da uđem kod njega?

Odmahnula je glavom i vrtela njome sve dok nije ponovo progovorio.

– Onda ću ga videti sutra. Samo mi reci gde da odem. Ne treba mi posteljina. Ima li ovde kuhinja? Kakav sam čudan put prevalio da te nađem.